

—
Верховний
Суд

Сучасні виклики та актуальні проблеми захисту прав та інтересів дітей у цивільних та сімейних справах в умовах воєнного стану

Алла Олійник

суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент

Спори з участю дітей

Численні рішення Європейського суду з прав людини щодо питань, які пов'язані із захистом прав дитини, ґрунтуються на положеннях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Загальної декларації прав людини, Конвенції про права дитини.

Європейський суд з прав людини, спираючись на міжнародні та європейські договори з прав людини, підкреслив потребу дітей в особливому захисті у зв'язку з їхньою вразливістю. Отже, **кожна дитина має право на такі заходи захисту, яких потребує її статус малолітньої особи, з боку її сім'ї, суспільства і держави.**

При ухваленні всіх рішень, що стосуються дітей, **найкращі інтереси останніх мають першорядне значення і повинні повністю й ефективно дотримуватися. Держава має позитивні зобов'язання щодо дітей, щоб будь-які вжиті заходи ніколи не шкодили їхньому здоров'ю та розвитку.**

Практику Європейського суду з прав людини у сфері захисту прав дитини необхідно розглядати з урахуванням принципів правового статусу дитини.

Виділяють принципи правового статусу дитини, які випливають з міжнародно-правових документів:

Конвенції про права дитини 1989 року:

- рівноправність дітей (стаття 2);
- неприпустимість будь-яких форм дискримінації (стаття 2);
- пріоритет інтересів дитини при вирішенні будь-якого питання, що стосується дітей, так званий принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини (стаття 3);
- принцип забезпечення захисту і турботи про благополуччя дитини (стаття 5);
- невід'ємність і пріоритет права на життя (на держави покладається обов'язок забезпечити їх виживання і розвиток, стаття 6);
- право дитини висловлювати свою думку, викладати інформацію про свої проблеми (діти мають право бути почутими, стаття 12-15);
- принцип збереження індивідуальності дитини (стаття 8);
- неприпустимість катувань та інших жорстоких, нелюдських і принижуючих гідність видів поводження і покарання (стаття 37 а);
- принцип відповідальності батьків за виховання і розвиток дитини (стаття 18).

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) проголосила принцип верховенства права і зобов'язання договірних сторін дотримуватися прав людини.

У тексті Конвенції відсутні норми, присвячені захисту прав дітей (за винятком, наприклад, положень про особливий статус неповнолітніх у статтях 5-6), однак обсяг більшості наданих нею прав такий, що ними може користуватися будь-яка людина, незалежно від вікових або інших характеристик. У зв'язку з цим Європейський суд з прав людини, розглядаючи справи, де мало місце порушення прав дітей, посилається на норми Конвенції як базовий документ.

Справи:

«Н.Ц. та інші проти Грузії» (N.Ts. and Others v. Georgia), заява No 71776/12

«М.С. проти України» (M.S. v Ukraine), заява No 2091/13

«Скоццарі та Джунта проти Італії» (Scozzari and Giunta v. Italy), заяви No 39221/98 та No 41963/98

«МАМЧУР ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MAMCHUR V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 10383/09)

Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (стаття 3)

В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється **якнайкращому забезпеченню інтересів дитини**

Стаття 1 Закону України «Про охорону дитинства»

Забезпечення найкращих інтересів дитини - дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити.

Експерти ООН підкреслюють, що для визначення найкращих інтересів дитини необхідно враховувати:

- 1.погляди та прагнення дитини;
- 2.її особистість, вік, стать, персональна історія та соціально-культурне тло;
- 3.турбота , захист і безпека дитини;
- 4.благополуччя дитини;
- 5.сімейне оточення, стосунки та контакти з сім'єю;
- 6.соціальні контакти дитини з однолітками і дорослими;
- 7.фактори вразливості, тобто ризику, з якими дитина стикається і можливості захисту , забезпечення її прав та можливостей;
- 8.наявні у дитини навички та розвиток її здібностей;
- 9.права і потреби в сферах охорони здоров'я та освіти;
- 10.Розвиток дитини, її поступовий перехід у доросле і самостійне життя;
- 11.Будь-які інші потреби дитини.

Див.: постанова КЦС ВС від 04 серпня 2021 року, справа № 654/4307/19, провадження 61-19210 св20

Європейський суд з прав людини 11 липня 2017 року виніс рішення у справі “М. С. проти України”, у якому йдеться визначення “інтересів дитини”, їх місця у взаємовідносинах між батьками.

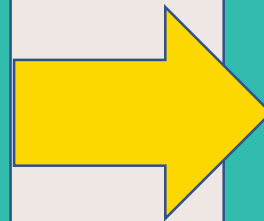
«При визначенні найкращих інтересів дитини в конкретній справі слід брати до уваги два міркування: по-перше, в найкращих інтересах дитини зберегти її зв'язки з сім'єю, окрім випадків, коли доведено, що сім'я непридатна або явно дисфункціональна; і по-друге, в найкращих інтересах дитини забезпечити її розвиток в безпечному, надійному і стабільному середовищі та в середовищі, що не є дисфункціональним (див. справу «Мамчур проти України», заява № 10383/09, § 100, 16 липня 2015 року)» пункт 76

«.....здійснений національними судами аналіз перед прийняттям рішення про те, що донька заявника має проживати з матір'ю, був недостатньо ретельним. Відтак, не зважаючи на широкі межі свободи розсуду національних органів державної влади в сфері опіки над дитиною, підстави, які вони навели у своєму рішенні, не можуть вважатися «відповідними і достатніми» (див. пункт 75 вище)» (пункт 85).

Рішення ЄС

«М.С. проти України» від 11 липня 2017 року

Основне значення має
вирішення питання про
те, що найкраще
відповідає інтересам
дитини

Найкращі інтереси
дитини залежно від їх
характеру та
серйозності можуть
перевищувати інтереси
батьків

Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей

Приймає наступні керівні принципи в якості практичного інструменту для держав-членів **у процесі адаптації їх судових і позасудових систем до конкретних прав, інтересів і потреб дітей** та закликає держави-члени забезпечити їх широке розповсюдження серед всіх органів, відповідальних або іншим чином причетних до прав дітей в судочинстві (абзац преамбули).

Основні принципи

1. Участь;
2. Найкращі інтереси дитини;
3. Гідність;
4. Захист від дискримінації;
5. Верховенство права.

Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей

34. В якості носіїв прав, діти повинні мати можливість вдаватися до засобів правового захисту для ефективного здійснення своїх прав або діяти у разі порушення їх прав. Внутрішнє законодавство має сприяти, якщо це доцільно, можливості доступу до суду дітей, які мають достатнє розуміння своїх прав, а також використання засобів правового захисту цих прав на основі адекватно наданої юридичної консультації.

35. Будь-які перешкоди на шляху доступу до суду, такі як витрати на судовий розгляд або відсутність адвоката, повинні бути вилучені.

Права дітей у питаннях сімейного права

Доступ дітей до правової допомоги та неупередженого суду

Конвенція про права дитини

Стаття 13. Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду **незалежно від кордонів** в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини.

2. Здійснення цього права може зазнавати деяких обмежень, проте ними можуть бути лише ті обмеження, які передбачені законом і необхідні:

- а) для поваги прав і репутації інших осіб; або
- б) для охорони державної безпеки, громадського порядку (order public), або здоров'я, або моралі населення.

Права дітей у питаннях сімейного права

Доступ дітей до правової допомоги та неупередженого суду

ЦПК України

Стаття 45. Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи

1. Під час розгляду справи, крім прав та обов'язків, визначених [статтею 43](#) цього Кодексу, малолітня або неповнолітня особа має також такі процесуальні права:

- 1) безпосередньо або через представника чи законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у висловленні такої думки;
- 2) отримувати через представника чи законного представника інформацію про судовий розгляд;
- 3) здійснювати інші процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки, передбачені міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

2. Суд роз'яснює малолітній або неповнолітній особі її права та можливі наслідки дій її представника чи законного представника у разі, якщо за віком вона може усвідомити їх значення.

3. Суд сприяє створенню належних умов для здійснення малолітньою або неповнолітньою особою її прав, визначених законом та передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Постанова КЦС ВС від 01квітня 2020 року, справа №234/19213/17, провадження № 61-16113св19.

«Дитина є суб`єктом права і, незважаючи на незначний вік, неповну цивільну дієздатність, має певний обсяг прав. Одним з основних її прав є право висловлювати свою думку та право на врахування думки щодо питань, які стосуються її життя. Закріплення цього права підкреслює, що дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватись, особливо при вирішенні питань, які безпосередньо її стосуються» .

Сучасні виклики

1. захист прав українських дітей відповідно до конвенційного принципу забезпечення найкращих інтересів дитини;
2. здійснення ефективного судочинства під час провадження, учасником якого є дитина;
3. здійснення правосуддя за умови, що суди знаходяться на підконтрольній території, а сторони (сторона) - на непідконтрольній чи тимчасово окупованих територіях, виїхали за кордон, примусово вивезені до рф, є внутрішньо-переміщеними особами тощо;
4. у провадженні суду перебувають справи, у яких сторона знаходиться на території рф або білорусії;
5. захист прав українських дітей за кордоном.

Захист прав дитини під час війни:

1. на життя (безпечне життя в умовах воєнного конфлікту);
2. бути з сім'єю та громадою;
3. на здоров'я;
4. на особистий розвиток;
5. на піклування та захист;
6. на захист від усіх форм фізичного та психологічного насильства;
7. захист від катувань та інших жорстоких, нелюдських або тих що принижують гідність видів поведження чи покарань.

У сучасних умовах усі права дітей можна поділити на такі категорії:

1. загальні права дитини, які належать усім дітям і гарантуються Конвенцією про права дитини та національним законодавством України, а саме: право на життя, право на ім'я та право на громадянство; право знати своїх батьків і право на їхнє піклування; право зберігати індивідуальність; право вільно висловлювати думку, включаючи свободу шукати, отримувати та передавати будь-яку інформацію; право дітей на свободу релігії, думки і совість.

2. права відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: право на воз'єднання сім'ї; відомості про долю та місцеперебування членів сім'ї, зниклих безвісти; право на здобуття певного рівня освіти за рахунок держави; право на отримання достовірної інформації про загрозу життю, здоров'ю та благополуччю дітей на території тимчасових поселень або покинутих поселень, стан інфраструктури, довкілля, забезпечення прав і свобод дітей; для їх тимчасового або право на постійне проживання в належних умовах, право на допомогу в переміщенні рухомого майна, допомогу в поверненні дитини до місця попереднього проживання.

3. Права дітей, які постраждали від військового конфлікту.

Діти, що зростають в умовах воєн, захищені нормами міжнародного гуманітарного права як частина цивільного населення.

Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, - дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні (стаття 1 Закону України «Про охорону дитинства»).

Основними міжнародно-правовими актами, що закладають в собі основу для захисту дітей у ситуаціях збройного конфлікту є:

- Конвенція ООН про права дитини (1989)
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році)
- Женевські конвенції про захист жертв війни (1949)
- Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977) • Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999)
- Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками.

Закон України «Про охорону дитинства» – основний закон України, що регулює ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів.

Справи , пов'язані із захистом прав та інтересів дітей

Згідно зі статтею 1 Конвенції про права дитини **дитиною вважається кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо згідно закону, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.**

Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття.
Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років.
Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (стаття 6 СК України).

Дитина - особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше (стаття 1 Закону України «Про охорону дитинства»).

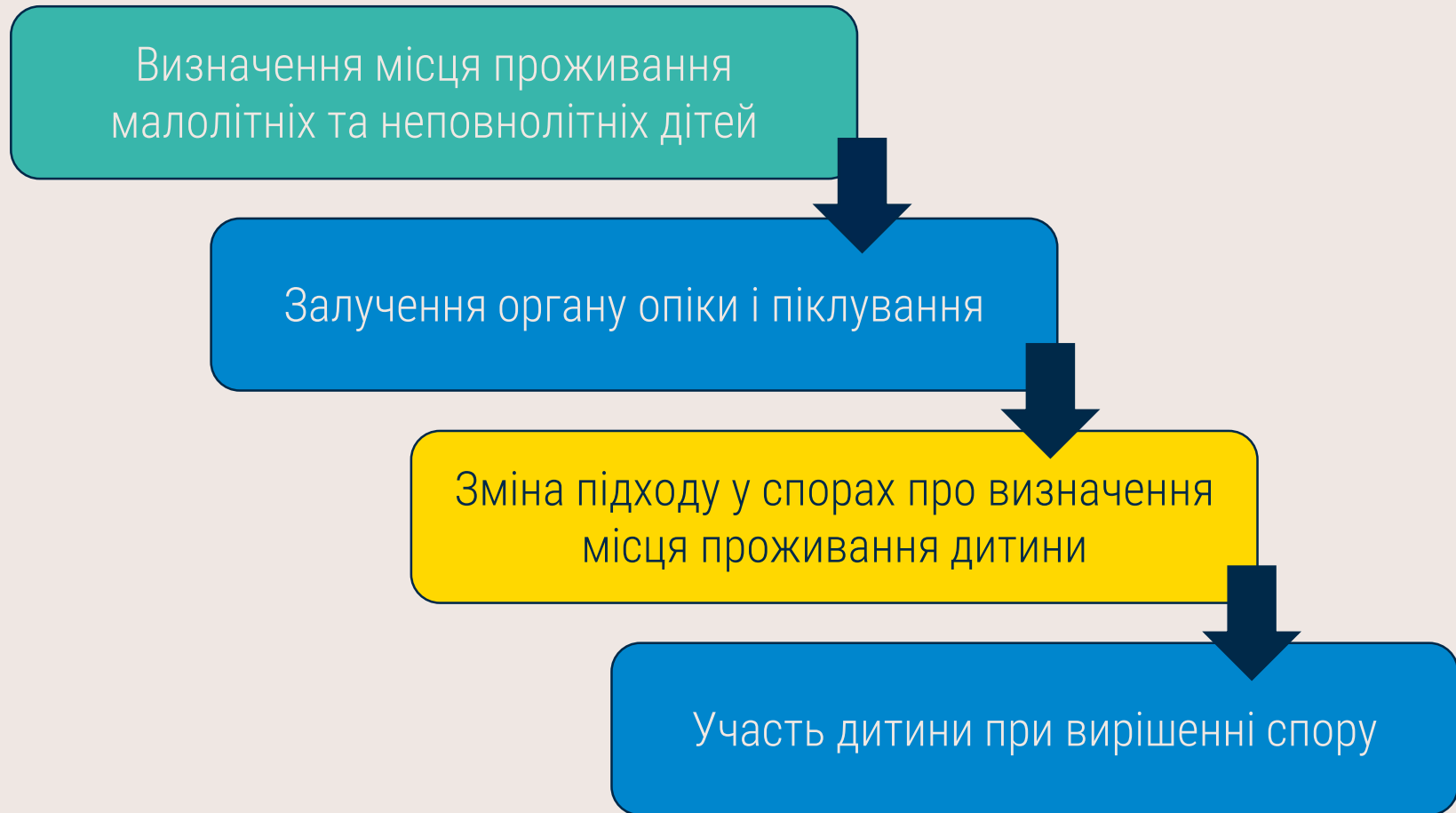
Спiр щодо мiсця проживання дитини (виклики пiд час вiйни)

Якщо мати та батько, якi проживають окремо, не дiйшли згоди щодо того, з ким iз них буде **проживати малолiтня дитина**, спiр мiж ними може вирiшуватися органом опiки та пiклування або судом.

Стаття 161
СК України

Актуальні питання, які виникають в судовій практиці:

Європейський суд з прав людини приділяє велику увагу справам, пов'язаним з визначенням місця проживання дитини, а також з реалізацією права на спілкування з нею не тільки батьків, але й інших родичів: дідусів, бабусь.

Принцип 6 Декларації прав дитини, проголошеної Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 р. передбачає, що дитина для повного і гармонійного розвитку її особи потребує любові і розуміння. Вона повинна, якщо це можливо, зростати під опікою і відповідальністю своїх батьків і в усякому разі в атмосфері любові і моральної та матеріальної забезпеченості; малолітню дитину не слід, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, розлучати зі своєю матір'ю.

Як впливає з правової позиції Європейського суду з прав людини, викладеної в пункті 95 постанови від 8 квітня 2004 р. у справі «Хазе проти Німеччини», сам по собі той факт, що дитина може бути поміщена в більш сприятливе для її виховання середовище, не виправдовує примусові заходи щодо відібрання її у біологічних батьків; потрібна наявність інших обставин, які свідчать про необхідність такого втручання у право батьків на сімейне життя разом з їхньою дитиною, яке закріплене у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Європейський суд з прав людини зауважує, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, **особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків** (рішення від 07 грудня 2006 року у справі «Хант проти України», заява № 31111/04).

Розглядаючи питання про [визначення місця проживання дитини, зокрема в умовах воєнного стану](#), необхідно брати до уваги, що мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі між собою.

Чинним законодавством визначено, що розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини.

Ці справи розглядаються судом у порядку загального позовного провадження (не можуть бути розглянуті у порядку спрощеного позовного провадження), оскільки необхідною є стадія підготовки до судового розгляду, проведення примирних процедур, заслуховування пояснень батьків дитини та думки самої дитини, коли вона здатна її висловити тощо.

Сторонами є, як правило, батьки дитини. У випадках, коли дитина має сталі емоційні та сімейні зв'язки з бабою, дідом, вони можуть, керуючись, зокрема статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, наполягати на визначенні місця проживання дитини з ними (постанова Верховного Суду від 01 грудня 2021 року у справі 356/417/17; Рішення ЄСПЛ T.A. AND OTHERS v. The Republic of Moldova, Заява №25450/20 від 30 листопада 2021 року, окрема думка судді). В усіх рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинно мати першочергове значення. Найкращі інтереси дитини залежно від їх характеру та серйозності можуть перевищувати інтереси батьків.

Верховний Суд у своїх постановках зазначає, що під час винесення рішень суди мають враховувати низку обставин, зокрема:

- ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків;
- особиста прихильність дитини до кожного з них;
- вік дитини, стан її здоров'я;
- сталі соціальні зв'язки дитини;
- місце навчання дитини;
- її психологічний стан;
- бажання дитини на проживання з одним із батьків;
- особисті якості батьків;
- відносини, які існують між кожним із батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки по відношенню до дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним із батьків і дитиною);
- можливість створення дитині умов для виховання та розвитку;
- безпечне для життя дитини середовище.

Постанова КЦС ВС у справі № 643/16285/20, провадження № 61-530 св 23 від 01 березня 2023 року

При розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з **інтересів самої дитини**, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

Постанова КЦС ВС у справі № 463/2991/18, провадження № 61-9709св19, від 16 червня 2021 року

При вирішенні питань про місце проживання дитини у випадку, коли її батьки проживають окремо необхідно дотримуватися принципу забезпечення **найкращих інтересів дітей**, обумовлених необхідністю забезпечити дитині повний і гармонійний фізичний, розумовий, духовний, моральний і соціальний розвиток, а також необхідний для такого розвитку рівень життя.

Перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків не є вирішальною умовою.

Постанова КЦС ВС від 22 березня 2023 року у справі № 757/13688/21, провадження № 61-12610 св22

При вирішенні таких спорів доцільно та правильно керуватися виключно інтересами дитини, судам передусім потрібно впевнитися, що саме той з батьків, на чю користь буде прийнято рішення, створить для дитини належні умови для її морального, духовного та фізичного розвитку.

Постанова КЦС ВС від 09 лютого 2023 року у справі № 753/572/20 (провадження № 61-9115св22) про визначення місяця проживання дитини.

Верховний Суд виходить з того, що сімейні спори, які стосуються інтересів дітей та їхніх батьків, **необхідно розглядати з урахуванням принципів правового статусу дитини**, які закріплені у Конвенції про права дитини, зокрема, при ухваленні всіх рішень, що стосуються дітей, їх найкращі інтереси мають першорядне значення і повинні повністю й ефективно дотримуватися, держава має позитивні зобов'язання щодо дітей, щоб будь-які вжиті заходи ніколи не шкодили їхньому здоров'ю та розвитку (забезпечує у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини) (статті 3, 6). **З огляду на введення воєнного стану в Україні, вирішуючи спори, що стосуються прав та інтересів дитини, першочерговим завданням держави є забезпечення її безпеки і права на життя.**

Верховний Суд, враховуючи норми Конвенції про права дитини щодо забезпечення її якнайкращих інтересів та безпеки і права на життя, введення в Україні воєнного стану, перебування дитини з матір'ю в Румунії, її право бути заслуханою, бажання самої дитини, якій виповнилося 11 років на час ухвалення оскаржуваного рішення, дійшов висновку про обґрунтованість рішення суду апеляційної інстанції щодо недоведеності позовних вимог та відсутності підстав для задоволення позову.

Відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України на всій території України введено воєнний стан, і внаслідок загрози життю та здоров'ю дитини через масові ракетні обстріли 21 квітня 2022 року Супрунович Л. С. разом із сином Денисенком Д. Ю. виїхали до Румунії, де отримали тимчасовий захист та знаходяться тепер, тож на сьогодні дитині безпечніше залишатись з мамою в Румунії, що не заперечував і позивач.

У кожній зі справ, яка стосується інтересів дитини, суд виходить із найкращих її інтересів з урахуванням усіх обставин справи, які у кожній конкретній справі є різними.

Постанова КЦС ВС від 14 червня 2023 року у справі № 760/31518/21 (провадження № 61-5668св23) про визначення місця проживання дитини.

З огляду на введення воєнного стану в Україні, вирішуючи спори, що стосуються прав та інтересів дитини, першочерговим завданням держави є забезпечення її безпеки і права на життя.

Внаслідок загрози життю та здоров'ю дитини через масові ракетні обстріли позивачка разом із сином виїхали до Франції, де отримали тимчасовий захист та знаходяться тепер, тож на сьогодні дитині безпечніше залишатись з матір'ю у Франції у стійкому та безпечному середовищі.

Застосування судом наступних моделей фізичної опіки при вирішенні спору між розлученими батьками про місце проживання дитини

Постанови КЦС ВС :

від 26 жовтня 2022 року у справі 750/9620,

від 14 листопада 2022 року у справі № 742/2571/21,

від 12 квітня 2023 року у справі 569/22963/21,

від 17 травня 2023 року у справі № 750/843/21.

Сам факт запровадження на території України воєнного стану не є достатньою підставою для визначення місця проживання дитини з одним із батьків. Водночас обставини, пов'язані із безпекою дитини та наслідками бойових дій є істотними, підлягають встановленню та оцінці судом.

При вирішенні спору про місце проживання дитини під час воєнного стану суди мають оцінювати всі обставини справи в їх сукупності, застосовувати гнучкі підходи до ухвалення рішення у справі з урахуванням найкращих інтересів дитини, балансу між інтересами дитини та правами батьків на її виховання.

Судом беруться до уваги:

- ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків;
- особиста прихильність дитини до кожного з них;
- вік дитини;
- стан її здоров'я;
- інші обставини, що мають істотне значення.

Орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків:

- хто не має самостійного доходу;
- зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами;
- своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини.

➤ Додатково див.: Постанова Великої Палати ВС
Справа №402/428/16-ц від 17 жовтня 2018 року

Верховний суд Ірландії вирішив повернути українську дівчинку додому після позову батька – мама вивезла її до Ірландії після початку повномасштабного вторгнення.

Суддя Мері Роуз Ґерті постановила, що дівчинку неправомірно вивезли з рідної країни без дозволу тата. Батьки дівчинки розлучилися кілька років тому.

Суду надали докази, що дитина висловила бажання повернутися до тата.

Згідно з угодою про спільну опіку, до великої війни дівчинка переважно проживала з батьком, його дружиною та зведеними братами і сестрами. Мати регулярно могла спілкуватися з нею.

Після початку війни в лютому 2022 року мати вивезла дівчинку за кордон без згоди ексчоловіка. Жінка посилається на відповідну [постанову](#), яка це дозволяє.

В умовах воєнного стану виїзд за кордон дітей з одним з батьків [дозволяється](#) без нотаріально посвідченої згоди іншого з батьків.

Утім, батько протестує і вважає, що його колишня партнерка забрала дитину всупереч їхній угоді.

Чоловік звернувся до ірландських судів відповідно до Гаазької конвенції, яка також регулює питання "викрадення дітей", з проханням видати наказ про повернення його доньки в Україну.

Мати заперечувала проти цього клопотання і стверджувала, що через небезпеку, пов'язану з війною, дитині мають дозволити залишитися з нею в Ірландії.

Суддя зазначила, що дитина має глибокий зв'язок з обома батьками і "має обмежене уявлення" про війну.

Зрештою, суд вирішив, що мати дівчинки "не мала повноважень вивозити її з України", а її вивезення порушувало права батька на опіку над дитиною.

На думку судді, переселення дівчинки з дому до чужої країни загрожує її психологічному здоров'ю, і буде краще, якщо її негайно повернуть додому.

Постанова КЦС ВС від 16 листопада 2022 року у справі № 953/6251/21

(провадження № 61-1984св22) про забезпечення повернення малолітньої дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Водночас суд апеляційної інстанції не взяв до уваги, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага, проте інтереси дитини мають переважати над інтересами батьків. Лише прагнення батька до здійснення піклування і реалізацію своїх батьківських прав не є достатнім для твердження про найкращі інтереси дитини для повернення її за місцем проживання батька за викладених обставин в мотивувальній частині цієї постанови.

Крім того, з моменту переміщення дитини на час ухвалення рішення судами попередніх інстанцій минуло більше року і вона прижилася у новому середовищі, тому відсутні підстави для повернення її до місця постійного проживання, виходячи саме з інтересів дитини, як на час розгляду справи, так і в майбутньому.

Верховний Суд зазначає, що відповідно до принципів правового статусу дитини, зокрема невід'ємність і пріоритет права на життя (на держави покладається обов'язок забезпечити їх виживання і розвиток, стаття 6 Конвенції про права дитини), бере до уваги, що Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64, затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року в Україні був введений воєнний стан, який продовжується у зв'язку з тим, що агресія проти України триває. Проте з урахуванням викладених мотивів вважає, що у конкретному випадку найкращим інтересам дитини відповідає перебування дитини разом з матір'ю, оскільки позивач не дав доказів на спростування «серйозного ризику» для дитини в разі її повернення до держави її місця постійного проживання до вивезення матір'ю в Україну.

Постанова КЦС ВС від 01 лютого 2023 року у справі № 595/1722/21, (провадження № 61-6232 св 22) про розірвання шлюбу та визначення місця проживання дитини.

Верховний Суд вирішував правову проблему, чи має право один із батьків, який протиправно, всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням України, взятими згідно з Гаазькими конвенціями 1980 та 1996 років, утримує дитину у країні її нового місця перебування, вимагати від суду країни не звичайного місця перебування дитини – визначити таке місце проживання дитини разом із ним у цій країні.

Верховний Суд встановив, що суди першої та апеляційної інстанцій залишили поза увагою те, що Україна не була та не є звичайним місцем проживання малолітньої дитини. В країні свого постійного проживання ця дитина мешкала від народження та на час ухвалення оскаржуваних судових рішень, а також проживає на цей час, що не заперечується сторонами, тому немає розумних та достатньо вагомих підстав змінювати її звичне місце проживання, що призведе до зміни оточення, місця навчання, погіршення психоемоційного стану дитини тощо, що оцінено судом як таке, що не відповідатиме найкращим інтересам дитини.

Постанова КЦС ВС від 24 травня 2023 року у справі № 607/16806/19 (провадження № 61-11563 св 22) про визначення місця проживання дітей з матір'ю.

У цій справі спір про визначення місця проживання дітей з матір'ю розглянуто після ухвалення рішення у справі у справі № 607/1174/19 про відмову у задоволенні позову Головного територіального управління юстиції у Тернопільській області в інтересах Даміра Тімашева до Хміль М. С., треті особи: орган опіки і піклування виконавчого комітету Тернопільської міської ради, Служба у справах неповнолітніх та дітей Тернопільської міської ради про забезпечення повернення малолітніх дітей до Королівства Бельгії.

Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 31 липня 2023 року у справі № 761/19046/22, провадження № 61-2959 сво 23

Спори у справах щодо визначення місця проживання дитини є спорами між батьками (особами, які їх замінюють), які вирішуються за участю спеціального суб`єкта - органу опіки та піклування.

Тому справи щодо визначення місця проживання дитини не вважаються такими, у яких діти особисто беруть участь.

У межах спору між матір'ю і батьком дитини про місце проживання дитини не допускається вступ у справу будь-якої третьої особи із самостійними вимогами на предмет спору, у тому числі і самої дитини.

Якщо малолітня дитина бажає проживати із одним з батьків, то її інтерес збігатиметься з інтересом одного з батьків. Тому можна стверджувати, що в такому випадку самостійна вимога малолітньої дитини відсутня.

Якщо малолітня дитина звертається з позовом через одного з батьків як законного представника, це буде позов з такою самою вимогою, що і позов батька чи матері дитини.

Ухвала КЦС ВС від 15 серпня 2023 рок у справі № 545/2247/18 (провадження № 61-6421св23) про визначення місця проживання дитини. Справу передано на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду.

Колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у постанові від 01 червня 2020 року у справі № 345/2844/16-ц, та, з врахуванням вищенаведених мотивів, сформулювати висновки про те, що:

а) за наявності судового рішення про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, яке набрало законної сили але залишається невиконаним,
Та

б) відсутності наданої відповідно до Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, на здійснення юрисдикції національними судами України
вирішення питання про визначення місця проживання дитини не належить до юрисдикції національних судів України, а у разі встановлення вказаних обставин під час розгляду цивільної справи провадження у справі підлягає закриттю на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

Постанова КЦС ВС від 15 серпня 2023 року у справі № 742/2468/22, провадження № 61-5414св23 про відібрання дитини та повернення у місце її проживання.

Мати дитини вважала, що небажання відповідача добровільно повернути їй малолітню дитину, на користь якої органом опіки та піклування прийняте відповідне рішення, а у подальшому і судовим рішенням визначено місце проживання дитини з матір'ю, є підставою для захисту прав в порядку, визначеному статтею 162 СК України.

Встановивши, що Кравчук Є. А. добровільно не виконує рішення суду щодо визначення місця проживання малолітньої дитини з матір'ю, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про наявність правових підстав для захисту прав позивача в порядку, визначеному статтею 162 СК України. Доказів, що повернення дитини за місцем проживання матері створює загрозу життю та здоров'ю дитини або негативно впливатиме на її розвиток відповідач не надав і судами таких обставин не встановлено.

Колегія суддів погоджується з такими висновками, оскільки невиконання одним з батьків судового рішення щодо визначення місця проживання дитини з іншим з батьків, яке набрало законної сили, відсутність законодавчого врегулювання примусового виконання рішення суду про визначення місця проживання дитини, є підставою для захисту прав позивача у порядку, визначеному статтею 162 СК України.

Посилання заявника щодо відсутності висновку органу опіки та піклування щодо розв'язання спору про відібрання дитини, є необґрунтованими, оскільки у даному випадку подання цього позову зумовлено саме невиконанням судового рішення, яке набрало законної сили.

Справи про встановлення факту самостійного виховання батьком малолітньої (неповнолітньої) дитини

1. Ухвала КЦС ВС від 15 серпня 2023 року у справі № 201/5972/22, провадження № 61-8488св23
2. Ухвала КЦС ВС від 06 вересня 2023 року у справі № 752/5665/23, провадження № 61-13064ск23
3. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 23 травня 2022 року у справі № 539/4118/19, провадження № 61-10777сво20 (висновки якої застосовують суди при розгляді справ окремого провадження про встановлення факту самостійного виховання дитини, нерелевантна).

Об'єднана палата врахувала, що законодавство, чинне на момент звернення ОСОБА_1 до суду із заявою про встановлення факту належності йому архівної довідки, передбачало певний спеціальний позасудовий порядок встановлення факту участі особи у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Установлений правовими актами порядок видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, передбачав і встановлення повноважним органом відповідного факту, а рішення цього органу щодо відмови у видачі посвідчення особи, яка постраждала внаслідок Чорнобильської катастрофи, підлягало оскарженню у встановленому законом порядку.

Висновок Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду: питання про встановлення факту належності заявнику архівної довідки не підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства. На момент звернення суду із заявою про встановлення факту у Порядку було передбачено позасудовий спосіб вирішення спірних питань у разі отримання відмови суб'єкта владних повноважень у видачі посвідчення особи, так і у КАС України було закріплено право особи оскаржити рішення суб'єкта владних повноважень у публічно-правових відносинах; так само й на момент постановлення цього судового рішення Об'єднаною палатою чинним законодавством України передбачена можливість оскарження заявником рішення суб'єкта владних повноважень про відмову у видачі посвідчення (зокрема й нового зразка) до суду адміністративної юрисдикції.

Залучення органу опіки і піклування

Обов'язкова участь у спорах

Участі одного з батьків у вихованні дитини

Визначення місця проживання дитини

Виселення дитини

Зняття дитини з реєстрації місця проживання

Визнання дитини такою, що втратила право користування жилым приміщенням

Позбавлення та поновлення батьківських прав

Побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав

Відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе на підставі закону або рішення суду

Управління батьками майном дитини

Скасування усиновлення та визнання його недійсним

Постанова КЦС ВС від 27 травня 2020 року, справа №511/2786/16-ц, провадження № 61-39715св18.

Вирішення спору про визначення місця проживання дитини за відсутності висновку органу опіки та піклування щодо цього питання є підставою для скасування такого судового рішення.

Суд апеляційної інстанції вирішив спір про визначення місця проживання дитини без висновку органу опіки та піклування щодо вирішення спору, що виник між сторонами та дійшов передчасного висновку про відмову в задоволенні позову.

Письмовий висновок щодо розв'язання спору органу опіки та піклування

Орган опіки та піклування подає суду **письмовий висновок** щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи.

Стаття 19
СК
України

Суд може **не погодитися з висновком** органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

Пункт 72 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 86622

У разі коли батьки дитини проживають у межах різних адміністративно-територіальних одиниць, той із батьків, який подав заяву про визначення місця проживання дитини з ним, звертається до служби у справах дітей за місцем свого проживання (перебування) стосовно проведення обстеження його житлово-побутових умов і складення акта обстеження умов проживання. Зазначений акт передається заявником до служби у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини, працівник якої проводить з ним бесіду.

Підстави складання висновку

Висновок органу опіки та піклування складається після:

Обстеження
житлово-
побутових
умов

Проведення
співбесіди з
батьками та
дитиною

Перевірки
зібраних
документів

Постанова КЦС ВС, справа 66/1017/20 від 14 вересня 2022 року

«... визначаючи місце проживання дитини з матір'ю, суди не врахували, що за первісним позовом ОСОБА_1 орган опіки та піклування взагалі не склав висновку про доцільність проживання дитини разом з матір'ю, а акт обстеження умов проживання не є за своєю суттю, правовою природою та змістом висновком органу опіки та піклування про визначення місця проживання дитини з одним із батьків у розумінні статті 19 СК України.

Отже, суди першої та апеляційної інстанцій здійснили розгляд справи без отримання відповідного висновку органу опіки та піклування за місцем проживання матері, який мав бути складений задля забезпечення належного розгляду первісного позову ОСОБА_1, що є порушенням імперативного правила статті 19 СК України.

Висновок органу опіки та піклування за місцем проживання батька наданий на звернення ОСОБА_2 до ініціювання розгляду відповідного спору в суді, не відповідає правилам частини п'ятої статті 19 СК України щодо подання такого висновку безпосередньо суду на підставі всіх актуальних відомостей та документів, які стосуються судової справи, що також свідчить про те, що розгляд зустрічного позову ОСОБА_2 відбувся з порушенням статті 19 СК України».

Який орган опіки та піклування надає висновок, як вирішити спір, якщо неможливо отримати висновок органу опіки та піклування?

Залучається орган опіки і піклування за місцем проживання дитини

Яким чином залучається той з батьків, який проживає у межах іншої адміністративно-територіальної одиниці?

Для обстеження житлово-побутових умов він зобов'язаний звернутися до служби у справах дітей за місцем свого проживання стосовно проведення обстеження його житлово-побутових умов і складання акта обстеження, в наступному надіслати його органу опіки та піклування за місцем проживання дитини, який проводитиме бесіду з батьком (матір'ю)

Який орган опіки та піклування необхідно залучити до розгляду справі у випадку, якщо спір вирішується між батьками, які проживають в різних адміністративно-територіальних одиницях, а також коли один з батьків з дитиною виїхав за кордон у зв'язку з війною чи перебуває на непідконтрольній чи тимчасово окупованій території України?

Постанова від 14 лютого 2023 року у справі № 208/4682/20 (провадження № 61-11294св22) про визначення способу участі баби та діда у вихованні онука.

КЦС ВС зазначив таке.

У справі, що переглядається, неподання органом опіки та піклування висновку про порядок та способи участі баби та діда у вихованні дитини хоча і є порушенням вимог статті 19 СК України, проте не може бути єдиною та достатньою підставою для скасування правильних по суті судових рішень.

У такому висновку Верховний Суд врахував, що суд апеляційної інстанції вживав усі належні дії, спрямовані на отримання висновку органу опіки та піклування про розв'язання спору, проте з незалежних від суду причин такий висновок до суду не був поданий. Розглянувши справу по суті спору та ухваливши рішення про встановлення бабі та дідові способу участі у вихованні онука, апеляційний суд, встановивши, що матеріали справи не містять доказів наявності підстав для обмеження баби та діда у спілкуванні з онуком, врахувавши фактичні обставини справи, вік дитини, те, що дитина не мала постійного спілкування з бабою та дідом, зробив обґрунтований висновок про часткове задоволення позову.

Ухвала Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 31 липня 2023 року у справі № 523/19706/19, провадження № 61-12112сво22 про прийняття до розгляду справи за позовом ОСОБИ 1 до ОСОБИ 2, третя особа, – Орган опіки та піклування Суворовської районної адміністрації Одеської міської ради, про визначення місця проживання дитини з матір'ю.

Передаючи справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вважає, що є підстави для відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 лютого 2023 року справі № 208/4682/20 (провадження № 61-11294св22).

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 лютого 2023 року справі № 208/4682/20 (провадження № 61-11294св22), оскільки вважає, що, з огляду на норми статті 19 СК України, при розгляді судом спорів щодо місця проживання дитини обов'язковою є участь органу опіки та піклування, представленого належною юридичною особою. Розгляд справи без отримання відповідного висновку органу опіки та піклування у цій категорії справ, який має бути складений задля забезпечення належного розгляду такого спору, є порушенням імперативного правила статті 19 СК України.

Участь дитини у вирішенні спору

Конвенція про права дитини 20 листопада 1989 року (ст.12)

Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю

З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства

Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року (ст.6)

Під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган надає можливість дитині висловлювати її думки і приділяє їм належну увагу

Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей

44. Судді повинні поважати право дитини бути почутою у всіх питаннях, які зачіпають її або, принаймні, бути почутою, якщо вона, як вважається, має достатнє уявлення про питання, про яке йде мова. Засоби для цієї мети повинні бути адаптовані до рівня розуміння і вміння спілкуватися та брати до уваги обставини справи дитини. Діти повинні отримувати консультації щодо способу, в якому вони хочуть бути заслуханими.

45. Належна увага повинна приділятися поглядам та думці дитини у відповідності з її віком і зрілістю.

46. Право бути почутою є правом дитини, а не обов'язком.

47. Дитина не повинна бути позбавлена можливості бути почутою тільки на підставі віку. Щоразу, коли дитина бере на себе ініціативу, щоб бути почутою у справі, яка впливає на нього або неї, суддя не повинен, якщо це відповідає інтересам дитини, відмовляти заслухати дитину та повинен прислухатися до його або її поглядів та думок з питань, що стосуються його або її у цій справі.

48. Діти повинні бути забезпечені всією необхідною інформацією про те, як ефективно використовувати право бути почутим. Проте, слід пояснити їм, що їх право бути почутими і врахування їх думки не обов'язково визначатиме остаточне рішення.

Постанова КЦС ВС від 27 травня 2020 року, справа №511/2786/16-ц, провадження № 61-39715св18.

«Вирішення спору про визначення місця проживання дитини.....без з'ясування можливості вислухати особисту думку дітей є підставою для скасування такого судового рішення. Тлумачення ч.2 ст. 171 СК України свідчить, що вона закріплює випадки, коли думка дитини має бути вислухана обов'язково. Проте апеляційний суд не перевіряв наявність або відсутність підстав для застосування статей 161, 171 СК України крізь призму врахування найкращих інтересів дітей та не з'ясував можливість вислухання особистої думки дітей. Отже, висновки суду апеляційної інстанції про відмову в задоволенні позову про визначення місця проживання дітей є передчасними».

«Сахін проти Німеччини»

«суди не повинні кожного разу заслуховувати покази дитини в суді з питання побачень з батьками. Рішення з цього питання залежить від конкретних обставин у справі з урахуванням віку і рівня розвитку дитини».

У цих керівних принципах робиться посилання на такі поняття, як «вік та зрілість» і «достатнє розуміння», що передбачає певний рівень розуміння, але вони не вимагають від дитини повного і докладного знання всіх аспектів питання, що розглядається. Діти мають право висловити свою думку вільно, без жодного тиску і без маніпуляцій (пункт 108 Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей).

У справі усиновлення румунських дітей громадянами іншої країни, а саме італійськими усиновителями, Суд дуже чітко висловився стосовно права дітей бути почутими і щоб їхні погляди сприймалися серйозно: «Необхідно відзначити, що в даному випадку діти відмовилися від ідеї приєднатися до їх прийомних батьків в Італії, як тільки вони досягли віку, в якому можна було б обґрунтовано вважати, що їх особистість була сформована достатнім чином і вони досягли необхідної зрілості, щоб висловити свою думку щодо середовища, в якому вони хотіли б бути вихованими». «Інтереси дітей диктували, щоб їх думка з цього питання повинна бути взята до уваги, як тільки вони досягли необхідної зрілості, щоб висловити її. Постійна відмова дітей, після того як вони досягли 10-річного віку, від поїздки до Італії і приєднання до їх прийомних батьків несе в собі певну вагу в цьому відношенні» (рішення ЄСПЛ від 22 червня 2004 року «Піні та інші проти Румунії», п.164).

Батько вимагав опіки над дочкою, яка жила з бабусею і дідусем протягом багатьох років. Дитина не хотіла жити з батьком і суд погодився, що «дитина досить зріла, щоб її думки були прийняті до уваги, і тому що доступ не повинен бути наданий проти її волі» (рішення ЄСПЛ (Палата) від 23 вересня 1994 року у справі «Хокканен проти Фінляндії», п. 61).

Постанова КЦС ВС від 09 лютого 2023 року у справі № 753/572/20, провадження № 61-9115св22

Посилання у касаційній скарзі, що суд апеляційної інстанції під час з'ясування думки дитини не створив сприятливого оточення, не забезпечив залучення кваліфікованого фахівця (дитячого психолога), **заслуховування думки дитини відбувалось в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду в присутності матері**, чим порушив пункт 64 розділу 6 принципів Комітету, є необґрунтованими з огляду на таке.

Верховний Суд зазначає, що згідно з пунктом 64 розділу 6 принципів Комітету під час опитування дитини суд залучає кваліфікованого фахівця, наскільки це можливо. Водночас відповідно до пункту 72 розділу 6 принципів Комітету передбачена можливість для суду дозволяти дитині не давати свідчення, з урахуванням найкращих інтересів і добробуту дітей.

Суд апеляційної інстанції створив усі умови для реалізації права дитини бути заслуханою у спосіб, який суд правильно визначив як можливий під час триваючої широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, коли дитина перебуває на території іншої держави, яка надає прихисток громадянам України.

Верховний Суд зауважує, що принципи Комітету є практичним інструментом для держав-членів у процесі адаптації їх судових і позасудових систем до конкретних прав, інтересів і потреб дітей і не мають пріоритету над Конвенцією про права дитини, проте враховані судом під час нового розгляду справи.

Постанова КЦС ВС від 01 лютого 2023 року у справі № 595/1722/21, провадження № 61-6232 св 22

У справі, що переглядається, ОСОБІ, 27 квітня 2017 року народження, на момент ухвалення оскаржуваних судових рішень виповнилося п'ять років. Беззаперечних доказів того, що дочка сторін з урахуванням її віку може сформулювати власні погляди, відповідачка не подала, відповідного клопотання в судах не заявляла. Думку дитини відображено у висновку органу опіки та піклування, в якому зазначено, що з дочкою сторін у справі проведено бесіду та з'ясовано, що вона прихильно ставиться до обох батьків. Потрібно враховувати, що на момент ухвалення оскаржуваних судових рішень дитина разом з матір'ю перебувала в країні місця її постійного проживання, з якою Україна припинила дипломатичні зносини з 24 лютого 2022 року, що об'єктивно перешкоджало судам заслухати думку дитини щодо суті спору.

Законодавчо встановлено не ті умови, за яких думка повинна бути врахована, а ті, за яких згода дитини не вимагається:
Відповідний вік, стан розвитку та здоров'я

Спосіб заслуховування думки дитини.

Проблема встановлення аутентичності
(справжності, істинності) вибору дитини

Конфлікт лояльності

Конфлікт лояльності – це процес залучення дітей в конфліктні відносини батьків, свідомі чи підсвідомі дії та висловлювання батьків, іншого оточення дитини, які мають своєю метою зробити вибір між батьками.

Постанова ВС від 13 липня 2022 року, справа №705/3040/18, провадження №61-19878св21

Озвучена думка дитини не є єдиною підставою, яка враховується при вирішенні питання про позбавлення батьківських прав, оскільки її думка не завжди може відповідати її інтересам, може бути висловлена під впливом певних зовнішніх факторів, яким вона в силу малолітнього віку неспроможна надавати правильну оцінку, чи інших можливих факторів впливу на неї.

Виходячи з пріоритету якнайкращих інтересів дитини, Верховний Суд вважає, що неврахування апеляційним судом думки малолітньої Дарьї, 11 лютого 2008 року народження, щодо позбавлення її матері батьківських прав є виправданим з огляду на її вік, до того ж, як слідує із технічного звукозапису судового засідання від 10 листопада 2021 року, дитина не висловила власної ствердної думки щодо необхідності позбавлення батьківських прав її матері.

Постанова КЦС ВС від 24 травня 2023 року у справі № 463/4550/21,
(провадження № 61-1612св23) про встановлення способів участі у вихованні та спілкуванні з дитиною, зобов'язання повернути дитину

Тимчасовий виїзд дитячого будинку сімейного типу родини ОСОБИ 1 та ОСОБИ 2 до Швейцарії у зв'язку зі збройною агресією росії проти України не свідчить про створення перешкод у спілкуванні з дитиною.

Мати дитини не позбавлена можливості спілкуватись із дочкою, місце перебування дитини їй відомо. Виїзд дитячого будинку сімейного типу за межі України є тимчасовим та вимушеним, пов'язаний із військовою агресією росії проти України.

При цьому орган опіки та піклування, в межах наданих йому повноважень та покладених на нього функцій, має сприяти забезпеченню спілкування між матір'ю та дитиною.

У розглядуваній справі суди попередніх інстанцій, встановивши, що посадові особи ліцею «Просвіта» та Галицької районної адміністрації діяли в межах повноважень, у спосіб, визначений законом та згідно діючого законодавства; посилення позивачів щодо наявності перешкод у спілкуванні з дитиною є недоведеними; повернення дитини не буде відповідати найкращим інтересам останньої, дійшли правильного висновку про відсутність підстав для задоволення позовних вимог.

ОСРОБА 3 надано статус дитини, позбавленої батьківського піклування, а тому відповідно до статті 24 Закону України «Про охорону дитинства» її утримання і виховання забезпечується державою.

Заходи забезпечення позову

У спорах щодо повернення дітей, які незаконно утримуються в державі, відмінній від держави їх постійного проживання, урегульованих положеннями Гаазької Конвенції, можливе вжиття заходів забезпечення позову шляхом заборони дитині у будь-чиєму супроводі перетинати державний кордон України. Саме в таких спорах забезпечення позову шляхом обмеження права на виїзд за межі України буде адекватним заходом з метою ефективного виконання судового рішення. • В інших спорах, що виникають, зокрема, між батьками щодо визначення місця проживання дитини, визначення порядку участі у спілкуванні та вихованні дитини та інших, які вирішуються за законодавством України без застосування Гаазької Конвенції, забезпечення позову шляхом обмеження права на виїзд за межі України не є можливим ([постанова Верховного Суду у складі ОП КЦС від 14.02.2022 в справі № 754/7569/21](#)).

Постанова КЦС ВС у справі № 490/1087/21 провадження № 61-12931 св21 від 09 вересня 2022 року

Системний аналіз наведених норм права та судової практики дає підстави вважати, що мати, яка на час вирішення справи про визначення місця проживання дитини проживає окремо від дитини, також має право на особисте спілкування з нею, а батько не має права перешкоджати матері спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не має негативного впливу на нормальний розвиток дитини і таке спілкування відбувається саме в інтересах дитини.

Враховуючи наведене, апеляційний суд дійшов правильного висновку про наявність правових підстав для часткового задоволення заяви ОСОБИ про забезпечення позову.

Ухвала КЦС ВС від 14 серпня 2023 року у справі № 757/21377/22-ц
(провадження № 61-11087ск23) про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та визначення способів участі у вихованні, спілкуванні з дитиною, за заявою ОСОБА_2 про забезпечення позову

Оцінивши доводи позивача щодо необхідності вжиття відповідних заходів, з урахуванням права батька на особисте спілкування з дитиною, відсутність випадків, які обмежують право на таке спілкування, а також, враховуючи ту обставину, що між сторонами існує спір щодо усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та визначення способів участі у вихованні, спілкуванні з дитиною, суди дійшли висновку про доцільність забезпечення позову шляхом зобов'язання відповідачки - матері малолітньої дитини до розгляду спору по суті надавати позивачеві можливість спілкування з малолітньою дитиною ОСОБА_3 , ІНФОРМАЦІЯ_1 , за допомогою відеозв'язку.

Такий захід забезпечення позову буде сприяти відновленню довірчих відносин та емоційного контакту між батьком та дитиною, відповідатиме інтересам як батька, так і дитини, та зможе усунути загрозу невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та визначення способів участі у вихованні, спілкуванні з дитиною. Відновлення відносин та емоційного контакту малолітньої дитини з її батьком повинно переважати над бажанням інших осіб обмежити або взагалі відгородити дитину від зустрічей з батьком.

Постанова КЦС ВС від 18 січня 2023 року у справі № 644/8115/18 (провадження № 61-15831св20)

про відшкодування моральної шкоди, заподіяної терористичним актом, що призвів до загибелі чоловіка ОСОБИ 1 у розмірі 1 000 000,00 грн та загибелі батька ОСОБИ 2 у розмірі 500 000,00 грн. Позивачі просили стягнути з Держави Україна в особі Кабінету Міністрів України за рахунок коштів Державного бюджету України відшкодування моральної шкоди. Підстави відшкодування моральної шкоди на користь дитини такі.

Син важко переживає загибель батька, відчуває біль втрати, пригніченість, розгубленість, втрату безпеки і опори, втрату сенсу життя. Смерть батька кардинально змінила його життя, негативно позначилася на його психологічному стані. Його моральні страждання є дуже тяжкими, він втратив найдорожчу людину, а разом з цим і почуття безпеки, і впевненості у майбутньому. Через загибель батька син позбавлений щасливого дитинства. Втрата батька незворотно погіршила його дитинство, наповнила його трагізмом, горем матері, байдужістю брата, втратою опори та рівноваги у сім'ї. Смерть батька суттєво змінила його життя, негативно позначилася на його психологічному стані. У дитини з'явилися порушення нервової системи, він почав погано спати, постійно плакав та кричав, відбулось погіршення стану здоров'я (встановлений діагноз «нейрогенний сечовий міхур»).

Зазначала, що для неї та дітей втрата чоловіка та батька є довічною та непоправною.

(Див.: постанови ВП ВС від 12 травня 2022 року, справа № 635/6172/17, провадження № 14-167цс20, КЦС від 31 травня 2023 року у справі № 237/1314/21, провадження № 61-2443 св 23)

ЗМІНИ, що вносяться до постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2022 р. № 122

2) пункти 8 і 10 викласти в такій редакції:

“8. З військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Держспецзв’язку, Держприкордонслужби, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів внутрішніх справ, Національного антикорупційного бюро, Державного бюро розслідувань, БЕБ, служби цивільного захисту та Державної кримінально-виконавчої служби, співробітників Служби судової охорони утримання аліментів провадиться з усіх видів грошового забезпечення, крім грошового забезпечення, що не має постійного характеру, та інших випадків, передбачених законом.”;

“10. З осіб, які працюють і одержують заробіток (дохід) тільки за кордоном у державі, з якою Україна не уклала договору про надання правової допомоги, розмір аліментів обчислюється виходячи із розміру середньої заробітної плати працівника для місцевості, де мешкали такі особи до від’їзду за кордон. У разі надання такими особами відомостей про свій заробіток (дохід) аліменти обчислюються виходячи із розміру заробітку (доходу), отриманого ними за кордоном.”;

Військовослужбовці сплачують аліменти на загальних засадах та з усіх видів грошового забезпечення (крім такого, яке не має постійного характеру).

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2022 р. № 1263 внесено зміни до пункту 8 переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146, доповнивши його після слів “з усіх видів грошового забезпечення” словами “, інших виплат, установлених законодавством, зокрема додаткової винагороди, яка виплачується на період воєнного стану”.

Висновок:

Військовослужбовці сплачують аліменти в загальному порядку та з усіх видів грошового забезпечення, за винятком такого, яке не має постійного характеру.

Види доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб

Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2019 року, справа № 760/4569/18-ц, провадження № 61-45100сво18

«...зміст положень Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб включає до поняття «заробітку» також і виплати, які заробітною платою не є, зокрема доходи від підприємницької діяльності, кооперативів, тощо, що свідчить про більш широке тлумачення змісту поняття «заробіток», ніж виплати, які виплачуються в межах трудових правовідносин.

Крім того, у пункті 13 Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб вказується, що утримання аліментів провадиться з суми заробітку (доходу), що належить особі, яка сплачує аліменти, після утримання з цього заробітку (доходу) податків. Вживання терміну «дохід» у дужках після поняття «заробіток» може розумітися як визнання цих понять синонімами в контексті приписів цього Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб. Отже, Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів, не є вичерпним.

З урахуванням системного способу тлумачення вищевказаний Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, є підзаконним нормативно-правовим актом, а тому тлумачення його положень має здійснюватися з урахуванням дійсного змісту норм закону, на розвиток та виконання якого він прийнятий»

Постанова КЦС ВС від 15 червня 2022 року, справа № 682/1277/20, провадження № 61-3614св22

«Встановивши, що дохід ОСОБА_2 у сумі 2 996 756,39 грн, з якого ОСОБА_1 просила стягнути заборгованість зі сплати аліментів, є вартістю успадкованого та отриманого у дар майна, суд першої інстанції, з висновком якого погодився і апеляційний суд, правильно вважали, що отримання майна - земельних ділянок сільськогосподарського призначення, у власність у порядку спадкування не є тим видом доходу, який підлягає врахуванню під час розрахунку розміру та стягнення аліментів».

Постанова КЦС ВС від 19 січня 2022 року, справа № 711/679/21 провадження № 61-18434св21

«при застосуванні формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» в абзаці 1 частини 1 статті 196 СК України якщо обмежувати нарахування пені поточною заборгованістю (тобто, тією яка існує за всі місяці станом на момент пред'явлення позову чи на інший момент), то при пред'явленні позову за період коли існувало прострочення, а на момент пред'явлення позову поточна заборгованість відсутня, то і не буде межі, яку не повинна перевищувати пеня. Як наслідок, очевидно, що потрібно розмежовувати сукупну поточну заборгованість та заборгованість за аліментами за певний місяць. Колегія суддів, з урахуванням принципу розумності, вважає, що оскільки пеня є змінною величиною, основою для обчислення якої є саме заборгованість за аліментами за певний місяць, то формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» означає, що розмір пені не повинен перевищувати розмір заборгованості, на яку вона нараховується. У разі, якщо позивач, з урахуванням принципу диспозитивності пред'явив позов про стягнення пені за декілька місяців, то розмір пені за ці місяці не повинен перевищувати сукупний розмір заборгованості, на яку вона нараховується.

«суди при обчисленні пені не звернули увагу, що потрібно розмежовувати сукупну поточну заборгованість та заборгованість за аліментами за певний місяць. Оскільки пеня є змінною величиною, основою для обчислення якої є саме заборгованість за аліментами за певний місяць, то формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» означає, що розмір пені не повинен перевищувати розмір заборгованості на яку вона нараховується. У разі, якщо позивач, з урахуванням принципу диспозитивності пред'явив позов про стягнення пені за декілька місяців, то розмір пені за ці місяці не повинен перевищувати сукупний розмір заборгованості на яку вона нараховується».

Постанова КЦС ВС у справі № 686/5088/20 провадження № 61-18580 св21 від 31 серпня 2022 року

Визначено алгоритм для розрахунку суми індексації аліментів

«Отже, з правового аналізу статті 4 Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» можна зробити висновок, що індексація аліментів, визначених судом у твердій грошовій сумі, проводиться лише у разі, коли величина індексу споживчих цін перевищила поріг індексації, який встановлено в розмірі 101 відсотки до 01 січня 2016 року, з 01 січня 2016 року така індексація проводиться у разі перевищення 103 відсотки.

При цьому, з огляду на Порядок № 1078, зокрема Додаток 1 «Приклад обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації» до Порядку, індексація проводиться щомісячно (колонка «Величина приросту індексу споживчих цін для проведення індексації» у таблиці Додатку 1), починаючи з місяця, у якому величина індексу споживчих цін перевищила поріг індексації і подальша зміна розміру індексації відбувається у разі, коли індекс споживчих цін наростаючим підсумком знову перевищить поріг індексації. Відповідно до абзаців один, два пункту 104 Порядку № 1078 обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації розміру аліментів, визначеного судом у твердій грошовій сумі, здійснюється з місяця, в якому призначено аліменти.

Оскільки згідно з рішенням Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 26 грудня 2017 року у справі № 686/23755/17 розмір аліментів, що підлягають стягненню з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 на утримання сина ОСОБА_3, збільшено до 1 500,00 грн, то саме з грудня 2017 року повинна проводитися індексація аліментів. Кінцевий термін розрахунку обмежений січнем 2020 року, оскільки саме цю дату зазначала позивач у позовній заяві.

Виконання судових рішень у справах, які стосуються стягнення аліментів під час дії воєнного стану

Закон України «Про внесення змін до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» від 15 березня 2022 року № 2129-IX (набув чинності з 25 березня 2022 року) «10². Тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України ... припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни Російської Федерації). Забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території адміністративно-територіальних одиниць, які тимчасово окуповані внаслідок військової агресії Російської Федерації, у період такої окупації. За рішенням про стягнення аліментів підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи-підприємці, які здійснюють відрахування з заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, перераховують стягнуті кошти на визначений у заяві або зверненні стягувача рахунок, а у разі відсутності реквізитів рахунка стягувача – на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, приватного виконавця». Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» від 15 березня 2022 року № 2138-IX (набув чинності 20 березня 2022 року) «Внести до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 26, ст. 892 із наступними змінами) такі зміни: 1. Статтю 1 доповнити частиною третьою такого змісту: "3. Дата початку тимчасової окупації територій, передбачених пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, визначається рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію указом Президента України».

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення захисту права власності та інших речових прав на нерухоме майно, що належать дітям та підопічним особам» від 14 липня 2023 року, набрання чинності, відбудеться 5 жовтня 2023 року

Розширено перелік правочинів, згоду на вчинення яких необхідно буде отримати у органів опіки та піклування.

Серед основних нововведень є те, що опікун не має права вчиняти без дозволу органів опіки та піклування договори, на підставі яких набуваються, змінюються або припиняються речові права, що підлягають державній реєстрації.

Також розширюється перелік майна, щодо якого забороняється без дозволу органів опіки та піклування здійснювати поділ, обмін, відчуження, передбачивши будь-яке нерухоме майно, в тому числі об'єкти незавершеного будівництва, а не лише житло. Крім цього, для захисту прав та інтересів дітей не тільки щодо житлових приміщень, а і щодо нежитлових, вносяться відповідно зміни до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», оскільки низка нежитлових приміщень може бути переобладнана під житлові, і можуть використовуватись під житло, наприклад, садовий будинок можливо перевести у житловий, об'єкт незавершеного будівництва можна добудувати і експлуатувати, як житло тощо.

Верховний
Суд

Дякуємо за увагу!